

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

SAYI: 27 • EYLÜL 2022

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KULLANILAN KİTLESEL GÖZETİM TEKNOLOJİLERİNİN KİŞİSEL VERİLER VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Mete Yıldız

IDI International
Democratic
Initiative

**FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION** For Freedom.

Türkiye

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 27 • Eylül 2022

**COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE
KULLANILAN KİTLESEL GÖZETİM
TEKNOLOJİLERİNİN KİŞİSEL VERİLER
VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Prof. Dr. Mete Yıldız

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2022

Bu alışma, International Democratic Initiative (IDI) ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi tarafından desteklenmektedir.

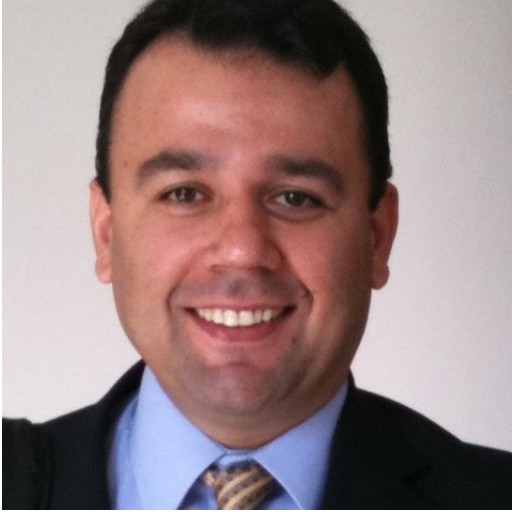
Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir International Democratic Initiative (IDI) ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisinin ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

Çankaya Mah., Atatürk Bul., No: 160 D: 10 Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)

Prof. Dr. Mete Yıldız

ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Kamu yönetimi alanında University of Southern California'dan yüksek lisans, Indiana University-Bloomington'dan doktora derecesi almıştır. Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Kamu Politikaları Anabilim Dalı başkanlığını yürütmektedir. 2011'de Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi için yazdığı Kamu Politikası Ders Notları birçok üniversitede ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Mehmet Zahid Sobacı ile derledikleri Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama başlıklı kitap Türkiye Bilimler Akademisi tarafından 2014 Bilimsel Telif Eser Programı Mansiyon Ödülü'ne layık görülmüştür. Başta Hacettepe Üniversitesi olmak üzere, yurt içi ve dışında birçok devlet ve vakıf üniversitesinde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde ve erişkin eğitim programlarında Kamu Politikasına Analizine Giriş, Kamu Politikası Süreçleri ve Aktörleri, Karşılaştırmalı Kamu Politikaları Analizi, Teknoloji Politikaları ile Kamu Politikaları Analizinde Güncel Gelişmeler ve Sorunlar gibi ders, seminer ve eğitimler vermektedir. Ayrıca Indiana Üniversitesi (ABD) ve Roma Sapienza Üniversitesi'nde (İtalya) misafir öğretim üyesi olarak kamu siyasası analizi konulu seminerler vermiştir. UNICEF, TÜBİTAK, TODAİE ve Kalkınma, İçişleri ve Aile ve Sosyal Politikalar bakanlıklarında kamu siyasası analizi konulu projeler yürütmüştür. Çalışma alanları dijital devlet (e-Devlet), kamu siyasası analizi, kamu yönetimi reformu ve yerel yönetimler konularıdır.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	5
2. Teknolojik Gözetimin Bağlamı	8
3. Analiz	11
3.1. Analiz Yöntemi	11
3.2. Salgında Kullanılan Kitlesele Gözetim Teknolojilerin Sınıflandırılması	12
3.3. Kitlesele Gözetim Teknolojileri Kullanımının Faydaları/Avantajları	15
3.4. Kitlesele Gözetim Teknolojileri Kullanımının Riskleri/Dezavantajları	16
4. Sonuç ve Öneriler	19
Yazarın Gözetim Teknolojileri Konulu Diğer Bazı Çalışmaları	25
Kaynakça	26
Ekler	29
Ek 1: Çalıştayda Tartışılan Sorular	29
Ek 2: Çalıştay Katılımcı Listesi	30

*“Küçük bir geçici güvenlik satın almak için temel
özgürlüklerden vazgeçenler,
ne özgürlüğü ne de güvenliği hak ederler.”*

Benjamin Franklin¹

“İyi bir krizin boşa gitmesine asla izin vermeyin.”

Winston Churchill²

1. GİRİŞ

Tarihçiler insanlık tarihinin dönüm noktalarını sıralarken içinde yaşadığımız 2020’li yılları kuvvetle muhtemelen “COVID-19 Salgınının tetiklediği köklü dönüşümler dönemi” olarak adlandıracaklardır. Bu açıdan bakıldığında, 2020 yılı tüm dünyada insanların evlerine kapandığı; korkular, kaygılar ve bilinmezlikler içinde geçen bir yıl olarak hatırlanacaktır. Tam tersine 2021 yılı ise, COVID-19 Salgını adlı karanlık tünelden aşı ve ilaçların yardımıyla tekrar aydınlığa çıkılan bir yıl olmuştur. Ne var ki salgının başlangıcından bu yana yaşanan gelişmeler, tünelin çıkışında karşılaşılan dünyanın geride bırakılan dünyaya pek de benzemeyeceğini açıkça göstermektedir. Bu “yeni normal” döneminde eski hayatımızın başta eğitim, istihdam, sağlık ve seyahat alanlarında olmak üzere neredeyse tüm sistem, örüntü ve kuralları yeniden müzakereye açılmaktadır. Ortaya çıkan yeni normal, eskimiş uygulamaların bir kenara atıldığı ve benzeri görülmemiş gelişme ve uygulamaların standart

¹ “...Those who would give up essential liberty to purchase a little temporary safety, deserve neither liberty nor safety.” (Franklin, 1834: 99-100).

² Churchill’in bu ünlü sözünü (Never let a good crisis go to waste) İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Birleşmiş Milletler’i kurmak için çalışırken söylediği aktarılmıştır (Gruère, 2019).

Teknoloji kullanımı, bir yandan hayatı birçok açıdan kolaylaştırırken diğer yandan da birçok ülkede bir kitle gözetim sisteminin kurulmasına ve güçlendirilmesine hizmet etmektedir.

hale geldiği, Dünya'nın ve insanlığın yeniden yapılandırılıp iklim krizi nedeniyle tamamen yok olmaktan kurtarılabilceği yeni bir idari-siyasi-ekonomik yapılanma dünyasının bir öncülü ve habercisi gibidir. Bu derin değişim döneminin en görünür belirleyicilerinden biri de farklı türleri ve uygulamaları ile hayatımızın her alanına nüfuz eden ve onu sürekli ve her yönüyle denetleme iddiasında olan kitlesel gözetim teknolojileridir.

Teknolojinin çeşitli uygulamalarının kişilerin, fikirlerin, malların ve hizmetlerin gözetimi ve denetimi için kullanılması yeni bir olgu değildir. James Beniger 1986 tarihli "Kontrol Devrimi" (*The Control Revolution*) başlıklı kitabında insanlık tarihi boyunca "madde ve enerji işlemedeki yenilikler, bilgi işleme ve iletişimde daha fazla yenilik ihtiyacı yarattığında" her türlü insani faaliyetin kontrolü için teknolojinin daha çok kullanılmasının kaçınılmaz bir sonuç olduğunu belirtmiştir (Beniger,1986: 434-435).

Bununla birlikte teknoloji kullanımı, bir yandan hayatı birçok açıdan kolaylaştırırken diğer yandan da birçok ülkede bir kitle gözetim sisteminin kurulmasına ve güçlendirilmesine hizmet etmektedir (Akman ve Övgün, 2022; Yalçıntaş, 2022: 57). Günümüzde de gözetim toplumunun teknolojik bileşenleri her ne kadar Çin gibi otoriter ülkelerde bir süredir çok daha görünür hale gelmiş olsa da birçok demokratik ülkede ve sektörde zaten uzun süredir kullanımdadır.³ Örneğin, bugün birçok ülkede yaygın olarak kullanılan ve kanıksandıkları için dikkat bile çekmeyen kameralı gözetim sistemleri -dünyadaki adıyla CCTV⁴, Türkiye'deki adıyla MOBESE-, 1950'lerden beri İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde kullanımdadır (Yıldız ve Erkul, 2006; Aydın, Yıldız ve Erkul, 2012). Bugün varılan noktada sadece kolluk kuvvetleri mensuplarının değil bizzat vatandaşların da, başta sosyal medya platformları ve akıllı telefonlar olmak üzere, çok çeşitli teknoloji araçlarını kullanmak suretiyle teknolojik gözetimin sadece öznesi değil aynı zamanda aktörü ve aktif yardımcısı olduğu görülmektedir. Bu yeni sistemde eskiden ağırlıklı olarak devletin tek başına yürüttüğü "gözetim" sistemlerinden, özel sektör ve vatandaşların da aktif aktörler olarak önemli roller oynadıkları ve teknolojik denetim sürecine katkıda buldukları "gözetişim" moduna geçildiği gözlenmektedir (Yıldız ve Ekmekçioğlu, 2021).

³ Kitle gözetim teknolojileri kullanımının tarihsel bir analizi için bakınız: Aydın, M. D. (2012). "Veri Güvenliği, Mahremiyet, Gözetim Uygulamaları ve E-Devlet", İç. M. Z. Sobacı ve M. Yıldız (Ed.), E-Devlet: Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler, Ankara: Nobel Yayınları, 529-547.

⁴ Closed-Circuit Television (Kapalı Devre Televizyon) Sistemleri

Bu bağlamda mevcut gözetim teknolojilerinin uygulama sahası, hayatımızın her yönünü etkileyen küresel salgınların en son örneği olan COVID-19 Pandemisi ile kayda değer bir genişleme göstermiştir. Salgın öncesinde toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin kontrol edilmesi amacıyla kullanılan çeşitli teknolojik araç ve platformlar salgın sırasında (ve muhtemelen sonrasında da) artarak ve çeşitlenerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Birçok hükümet, virüsün yayılmasını yavaşlatmak, salgının neden olduğu tıbbi ve ekonomik yıkımı en alt düzeye indirmek, sağlık sistemini kapasite aşımından korumak ve ölüm sayısını ve dolayısıyla toplumsal paniği mümkün olan en düşük düzeyde tutmak için aldıkları idari, mali ve teknik/tıbbi tedbirleri ve uyguladıkları kısıtlayıcı kamu siyasalarını⁵ kısmen veya tamamen bu tür kitlesel gözetim teknolojilerinin yardımıyla yürürlüğe koymuşlardır.

Söz konusu tedbirlerin ve kısıtlayıcı kamu siyasalarının uygulanması ve kurallara uyumun artırılması amacıyla kullanılan bilgi ve iletişim teknolojilerine şu örnekler verilebilir: Hasta ve temaslıların tespiti için cep telefonu GPS verilerinden yararlanılmaktadır. Kaçınılması gereken riskli bölgelerin tayin ve takip edilebilmesi amacıyla şehirlerin farklı bölgelerindeki bulaşma oranlarını veri görselleştirme yoluyla aktaran gerçek zamanlı çevrimiçi (*on-line*) haritalar kullanılmaktadır. Enfekte olmuş ya da karantinada olması gereken kişiler, sokaklara ya da kolluk kuvvetlerinin akıllı kasklarına yerleştirilmiş güvenlik kameralarına entegre edilmiş yüz tanıma, plaka tanıma ve ateş ölçme sistemleriyle tespit edilebilmektedir. Akıllı saatler ve bileklikler gibi giyilebilir teknolojilerden vücut sıcaklığı gibi kritik verilerin 7/24 takibi veya karantinada olması gereken bireylerin kontrolü için yararlanılabilmektedir. Sosyal mesafenin kamusal alanda korunması için robotlar ve insansız hava araçları (İHA'lar) yaygın biçimde kullanılmaktadır. Birçok ülke vatandaşlarına yurt içi ve yurtdışı seyahatlerde kullanması için dijital COVID/aşı pasaportu vermektedir.

COVID-19 Salgını öncesinde de kısmen kullanımda olan kitlesel gözetim teknolojilerinin salgının kontrolü ve sonlandırılması amaçlarına erişmek üzere uyarlanması bu teknolojilerin sadece nicelik ve niteliğine etki etmemiştir. Aynı

⁵ Bu raporda kitlesel gözetim teknolojileri bağlamında incelenen public policy kavramı, İngilizceden Türkçeye yaygın olarak “kamu politikası” şeklinde çevriliş bu şekilde benimsendiği ve yaygın olarak kullanıldığı (örneğin, eğitim politikaları, sağlık politikaları, vb.) için bir diğer önemli kavram olan politics (politika, siyaset) ile karışmaktadır. Bu kavramlar arasındaki farka dikkat çekmek ve kavram karışıklığını önlemek amacıyla bu raporda “public policy” kavramı için “kamu siyasası” (Ergun, 2004: 302) karşılığı kullanılacaktır.

Bugün varılan noktada sadece kolluk kuvvetleri mensuplarının değil bizzat vatandaşların da, başta sosyal medya platformları ve akıllı telefonlar olmak üzere, çok çeşitli teknoloji araçlarını kullanmak suretiyle teknolojik gözetimin sadece öznesi değil aynı zamanda aktörü ve aktif yardımcı olduğu görülmektedir.

COVID-19 Salgını da birçok ülkede vatandaşların hareket, ifade ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayan kamu siyasalarının tasarlanıp uygulamaya konulmasına sebep olmuştur.

zamanda demokratik ülkelerde bile toplum sağlığı ve kamu düzeninin korunması için uygulanan söz konusu denetim ve gözetim teknolojilerinin hem görünürlüğü hem de halk gözündeki meşruiyeti ve toplumsal kabulü giderek artmaktadır. Salgın geçtikten sonra bile bu teknolojilerin yaygın kullanımı kanıksanacak ve yeni normalin bir parçası olacakmış gibi görünmektedir.

Denetim ve gözetim teknolojileri kullanımı COVID-19 Salgını sırasında uygulanan tedbirlere halkın uyumunu artırmak ve uygulama maliyetlerini en aza indirmek için idari açıdan yararlı olsa da bu teknoloji kullanımının karanlık bir tarafı da vardır. Bu tür teknolojiler, vatandaşlar, STK'lar ve medya tarafından bireysel özgürlüklere bir tehdit olarak görülebilmekte ve bu nedenle yoğun bir şekilde eleştirilebilmektedir. Hatta birçok ülkede bireysel özgürlük ihlali algısı nedeniyle kitlesel protestolar düzenlenmektedir.

Bu süreçte kişisel verilerin mahremiyeti (Vatandaşların kişisel verilerinin mahremiyeti hükümetlerden ve özel firmalardan nasıl korunabilir?), katılım/yönetişim (Kısıtlayıcı kamu siyasaları ve tedbirler bağlamında teknoloji kullanımında hangi kamu siyasası aktörleri ne gibi roller oynamaktadır?), şeffaflık (Bu verileri kimler hangi amaçla toplamaktadır? Veriler ne kadar süreyle ne şekilde saklanır?), hesap verebilirlik (Veri güvenliği ihlallerinden kim sorumludur? Yaptırımlar nedir?) ve sürdürülebilirlik (Orta ve uzun vadede söz konusu teknoloji kullanımının denetimi nasıl sağlanabilir?) gibi değerlerin tehdit altında olduğu algısı yaygın olarak gözlenmektedir. Bu bağlamda, bu rapor COVID-19 Salgını sırasında birçok ülkede kullanılan kitlesel gözetim teknolojilerinin kişisel özgürlükler açısından ne gibi sorunlar yarattığını ve bu sorunların nasıl çözülebileceğini ülke örnekleri yardımıyla incelemekte ve bazı kamu siyasası önerileri sunmaktadır.

2. TEKNOLOJİK GÖZETİMİN BAĞLAMİ

Bir Aydınlanma Çağı siyaset felsefecisi olan Thomas Hobbes, Leviathan adlı eserinde insanların bir devlete tabii olduklarında o devlet tarafından sağlanan güvenlik karşılığında bazı haklarından fedakârlık ve hatta feragat edebildiklerini savunmuştur (Hobbes ve Missner, 2016). COVID-19 Salgını da birçok ülkede vatandaşların hareket, ifade ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayan kamu siyasalarının tasarlanıp uygulamaya konulmasına sebep olmuştur. Bu tür kısıtlayıcı kamu siyasaları, vatandaşların hak ve özgürlüklerinden fedakârlıklarda bulunma konusundaki sınırlarının da neler olabileceğini test eden örnek olaylar niteliğindedir. Örneğin, "Sağlıklı kalabilmek, salgınla mücadele sürecinde hastalığa karşı güvenliklerini artırabilmek için

vatandaşlar birtakım gözetim teknolojilerine maruz kalarak kişisel verilerinin mahremiyetinden ne kadar taviz vermeye razı olabilirler?” sorusunun kesin bir yanıtı bulunmamaktadır.

Bu raporun kaleme alındığı ve kuzey yarımkürede COVID-19 Salgını sürerken girilen üçüncü yaz mevsimini yaşadığımız 2022 yılı ağustos ayında, maske, mesafe ve sağlığa uygunluk (hijyen) kurallarının uygulanmasındaki gevşemenin aşı kuşkuculuğu, karşıtlığı ve rehaveti ile birleşmektedir. Bu noktada, sonbahar ve kışın gelmesi ve salgının tekrar alevlenmesiyle birlikte COVID-19 ile grip virüsünün dünyayı kasıp kavuracağı ikiz bir pandemi (*Twindemic*) beklentileri ortaya atılmaktadır. Uzun süre uygulanan sıkı önlemlerden kaynaklanan yorgunluk ve bezginliğe ek olarak yaz aylarının getirdiği rahatlık ve rehabet, sonbaharın gelişiyle birlikte insanların iş yeri, alışveriş merkezleri, okullar ve toplu taşıma araçları gibi kapalı alanlara yavaş yavaş dönerek buralarda daha fazla zaman geçirmesiyle beraber yerini yavaş yavaş bulaşın, vakaların ve hastanelerin doluluk oranlarının artmasından kaynaklanan endişe ve korkuya bırakmaya başlayabilir. Kimisi aşılı olduğu için aşı rehabetine kapılmış, kimisi ise aşı karşıtı veya kuşkucusu olduğu için aşı olmamış kişilerin bu kapalı alanlarda maske, mesafe ve hijyen kurallarına uymasını sağlamak, uzun süren salgın atmosferinin yarattığı fiziki ve psikolojik yorgunluktan ve bezginlikten de beslenerek giderek zorlaşmaktadır. Kural ihlali durumunda vatandaşların birbirilerini uyarmaları nadiren etkili olmakta ve hatta bazen ciddi kavgalara ve yaralanmalara neden olabilmektedir. Örneğin 21 Eylül 2021 tarihinde İstanbul’da bir toplu taşıma aracında çıkan bir kavgada uyarıda bulunan vatandaşla uyarılan kişi yumruk yumruğa gelmiş; yumrukların gözlük camlarını kırması sonucunda maske takılması yönünde uyarın kişisinin bir gözü kör olmuştur. Salgının yayılmasına yönelik takip ve denetim ihtiyacı bu gibi vakalarda daha da somutlaşmaktadır. Bu nedenle genelde hükümetler, özelde ise kolluk kuvvetleri ve bürokratların bu ihtiyacı karşılamak adına giderek artan oranda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullandıkları görülmüştür.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin takip, denetim ve gözetim için kullanımı yeni bir olgu değildir. Gerek hükümetler gerekse de birçok devletten daha geniş maddi olanaklara sahip büyük küresel teknoloji şirketleri⁶ ticari veya siyasi

6 Özellikle “Big Tech” olarak adlandırılan dört büyük teknoloji şirketi – Google, Amazon, Facebook ve Apple – dünyanın dört bir yanındaki insanların tüketim ve iletişim örüntülerini değiştirmiştir. Bu şirketlerin toplam piyasa değeri 6 trilyon dolardan fazladır. Avrupa Birliği, dört şirket için de kişisel verilerin mahremi-

Gözetim kapitalizminin nihai amacı her çeşit kişisel veriyi yakalayarak/keşfederek bundan ticari veya siyasi bir kâr elde etmek olduğundan, teknoloji şirketleri bireylerin kullandıkları verilerini bedelsiz olarak şirketle paylaşacakları sosyal medya platformları veya mesajlaşma uygulamaları gibi “ücretsiz” ürünler sunmaktadır.

amaçlarını gerçekleştirmek için gözetim teknolojilerini yaygın şekilde kullanmaktadırlar. Shoshana Zuboff, bireylerin eğitim, sağlık, alışveriş ve iletişim gibi temel yaşam faaliyetleri hakkında muazzam miktarlarda ticari ve siyasi nitelikli veri toplanması ve işlenmesine (büyük veri analizleri) dayalı olarak ortaya çıkan kapitalizmin bu yeni bir evresini tanımlamak için “gözetim kapitalizmi” kavramını kullanmıştır (Zuboff, 2019). Zuboff’a göre eskiden kamusal alan içerisinde yer alan elektronik iletişim ekosistemi, artık bu teknoloji şirketleri tarafından kontrol altına alınmıştır. Söz konusu iletişim ekosistemi, bu şirketleri kontrol eden az sayıda yöneticinin kararları sonucunda şekillenmektedir. Büyük teknoloji şirketlerinin kontrol edip yönlendirdiği söz konusu ekosistemde akan her türlü veri, ilgi çekici ve değerlidir. Daha fazla katma değer yaratacak şekilde mümkün olan en fazla miktarda verinin bu ekosistem içine akması için Facebook ürün eski müdürü Frances Haugen’in ABD Kongresi’nde verdiği yeminli ifadede de belirttiği gibi⁷ her türlü tartışma yaratıcı içeriğe şirket yönetimleri tarafından tolerans gösterilmektedir.

Gözetim kapitalizminin nihai amacı her çeşit kişisel veriyi yakalayarak/keşfederek bundan ticari veya siyasi bir kâr elde etmek olduğundan, teknoloji şirketleri bireylerin kullandıkları verilerini bedelsiz olarak şirketle paylaşacakları sosyal medya platformları veya mesajlaşma uygulamaları gibi “ücretsiz” ürünler sunmaktadırlar. Asıl ürün ise toplanan verilerin işlenmesiyle geliştirilmektedir. Bireyleri hem veri sağlayan hammadde kaynakları hem de manipüle edilebilir müdahale nesnelere sayan gözetim kapitalizmi sistemine ticari açıdan bakıldığında şu durum açıkça görünmektedir: Gözetim teknolojileri vasıtasıyla ve söz konusu platform ve uygulamaların kullanımı yoluyla toplanan devasa miktarda kişisel veriye dayanarak tüketim kalıpları belirlenmektedir. Takiben bireylerin mahrem alanlarının keşfi yoluyla çeşitli hizmet ve ürünler için talep yaratılması ve daha çok tüketimin teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Bu sistem, siyasi açıdan bakıldığında ise, bireylerin/vatandaşların siyasi görüş, tutum ve davranışlarının keşfedilerek açığa çıkarılması ve manipüle edilmesi durumunda liberal demokrasiler için de bir tehdit oluşturmaktadır (Zuboff, 2019).

Hükümetler ve büyük teknoloji şirketlerinin salgınlar gibi kriz dönemlerinde daha da hızlanan kitlesel gözetim teknolojileri kullanımı ve bu kullanımın

yeti ile ilgili yasaların ihlal edildiği iddiasıyla soruşturma yürütmekte ve davalar açmaktadır (Karaim, 2021).

7 Haugen, F. (2021). Statement of Frances Haugen. United States Senate Committee on Commerce, Science and Transportation.

kişisel verilerin mahremiyeti ve hukukun üstünlüğü açılarından yarattığı riskleri azaltmak için ne gibi çözüm önerileri sunulabilir? Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, “Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği” başlıklı kitaplarında özgürlüklerin korunmasının ideal şartlarını şu şekilde tanımlamışlardır (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 16):

Bu kitaptaki iddiamız, özgürlüğün oluşması ve yeşermesi için hem devletin hem de toplumun güçlü olması gerektiğidir. Şiddeti engelleyecek, yasaları uygulayacak ve insanların kendi tercihlerini yapıp hayata geçirmeleri için hayati öneme sahip kamu hizmetlerini sunacak güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. Devleti denetlemek ve sınırlandırmak içinse güçlü ve hareketli bir topluma... Denetim ve denge mekanizmaları... sorunu halletmeye yetmez... Bu koridorda devlet ile toplum birbirlerini dengeler. Denge, ani ve radikal bir değişimle oluşmaz. Söz konusu olan, devlet ile toplum arasında sürekli ve her gün yenilenen bir mücadeledir. ... Koridor içinde devlet ile toplum sadece rekabet etmez, iş birliği de yapar. Aralarındaki işbirliği, devletin toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetleri gerçekleştirme kapasitesini artırır. Bir yandan da toplumun devletin kapasitesini kontrol etmek için daha büyük hareketliliğe kavuşmasını teşvik eder. Bunu bir kapıdan ziyade “koridor” yapan unsur ise özgürlüğü kazanımının bir süreç olmasıdır.

Bu raporun sonuç ve öneriler bölümünde, devletle toplum arasındaki bu dinamik dengenin sürdürülebilir şekilde kurulabilmesi ve devletlerin başta salgınlar olmak üzere krizlere yönelik kapasitesinin artırılabilmesi amacıyla bazı kamu siyaseti önerileri sunulmuştur. Bu önerilerin uygulanması durumunda gelecekte COVID-19 Salgını benzeri krizlerle mücadelede kitlesel gözetim teknolojileri gibi araçlar kullanılırken kişisel verilerin mahremiyetinin ve hukukun üstünlüğünün tehlikeye düşmemesi için gerekli bazı adımlar atılmış olacaktır.

3. ANALİZ

3.1. Analiz Yöntemi

Koronavirüs vakalarının Çin’de ilk kez görüldüğünün duyurulduğu 2019 yılı sonundan bu raporun kaleme alındığı 2022 Ağustos ayına kadar iki buçuk yılı aşkın bir zaman geçmiştir. Dolayısıyla şu ana kadar bu salgın sırasında uygulanan kamu siyasalarının değerlendirilmesi için yeterli miktarda zamanın geçtiği kabul edilebilir.

Bu süre zarfında gerek salgınla başa çıkabilmek için alınan genel önlemler, gerekse de bu amaçla kullanılan kitlesel gözetim teknolojileri hakkında kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından birçok rapor yazılmıştır⁸. Yine aynı konulara dair birçok kitap, kitap bölümü ve bilimsel dergi makalesi kaleme alınmıştır⁹.

Bu raporda gerçekleştirilen analizde, genel okuyucu kitlesi için okumayı zorlaştırma riski olan ağır bir bilimsel jargondan kaçınılarak, söz konusu araştırma çıktılarından yararlı bulunanlardan faydalanılmıştır. Bu akademik ve yarı akademik (gri) literatüre ek olarak, Türkiye’de genelde kitlesel gözetim teknolojileri, özelde ise bu teknolojilerin COVID-19 Salgınında kullanımını konusunda çalışmalar yürüten uzmanların katıldığı bir çevrimiçi çalıştay da gerçekleştirilmiştir.

Bu çalıştaya, COVID-19 Salgını sırasında kullanılan kitlesel gözetim teknolojileri konusunun kamu yönetimi, dijitalleşme, kişisel verilerin güvenliği ve hukukun üstünlüğü gibi farklı boyutlarını farklı perspektiflerden ele alabilmek amacıyla sekiz farklı kurumdan toplam 11 uzman davet edilmiştir. Çalıştaya kılavuzluk eden tartışma soruları Ek-1’de, ağırlıklı olarak bu konuda uzmanlaşmış akademisyenlerden oluşan çalıştay katılımcıları listesi ise Ek-2’de sunulmuştur.

Aşağıda; “salgında kitlesel gözetim teknolojilerin sınıflandırılması”, “faydalar/avantajlar” ve “riskler/dezavantajlar” alt başlıkları altında sunulan bilgi ve bulgular, hem çalıştaya katılan uzmanların dile getirdikleri görüş ve önerilerin, hem de akademik ve yarı-akademik literatürden derlenen bilgilerin bir özeti.

3.2. Salgında Kullanılan Kitlesel Gözetim Teknolojilerin Sınıflandırılması

Bu alt bölümde gerek çalıştay katılımcısı uzmanlar tarafından dile getirilen görüş ve öneriler, gerekse de bu konuda kaleme alınan akademik ve yarı-akademik literatürün sunduğu bilgi ve bulgular yardımıyla COVID-19 Salgını sırasında kullanılan kitle gözetimi ve takip teknolojilerinin neler olduğu incelenmiştir. Bu süreçte çeşitli amaçlarla kullanıldığı tespit edilen

⁸ Bu tür kurum raporlarına örnek olarak; STM, 2020; Amnesty International, 2020 ve EU Commission E-Health Network, 2020 raporları incelenebilir.

⁹ Bu konudaki yazılmış bilimsel eserlere; Anisin, 2022; Greitens, 2020; Hendl, Chung ve Wild, 2020; Maras ve O’Brien, 2022; Saheb, 2022 ve Tan, Chiu-Shee ve Duarte, 2022 gibi örnekler verilebilir.

gözetim teknolojileri ve iş yapma biçimleri farklı ölçütler yardımıyla sınıflandırılmıştır. Böylece bu rapordaki analize temel teşkil edebilecek bir dö-küm oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede kullanılan cihazlar üzerinden bir sınıflandırma yapıldığı takdirde ilk akla gelen cihazlar olarak; insansız hava araçları (*drone*), akıllı cep telefonları, elektronik akıllı bileklikler veya akıllı giysiler (giyilebilir teknolojiler), robotlar, yüz ve plaka tanıma sistemleri içeren kameralı güvenlik sistemleri (CCTV, termal kameralar), biyometrik (kişinin sesi, yüzü, retinası gibi özgün biyolojik özelliklerini kullanan) izleme sistemleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nde kullanılan WeChat gibi komple sosyal medya uygulamalarıyla kredi kartı harcamaları, konum verileri gibi bilgileri takip ederek tam bir profil çıkaran, yani kullanıcıların yaşam biçimini teşhis ve takip eden sistemler sayılabilir.

Yine kullanılan cihazlar açısından yapılan bir sınıflandırmada; akıllı ses ve görüntü tarama sistemleri yoluyla gerçekleştirilen uygulamalar akla gelebilir: Örneğin, akıllı ses detektörleri ile ses analizi yapılarak hastalığın akciğerlere inip inmediği anlaşılabilir. Yine Singapur'dan bir örnekte olduğu gibi, *chatbotlar* (sohbet hizmeti veren robotik yazılımlar) kullanılarak salgınla ilgili vatandaşlardan gelen sorular yanıtlanabilir. ABD'de yapıldığı gibi, benzetim (*simulation*) kullanılarak salgınla mücadelede personel ve donanım ihtiyaçları öngörülmeğe çalışılabilir. Yapay zekâ yardımı ile yapılan analizlerde hastalığın yayılma şekli ve muhtemel varyasyonları modellenebilir. Araba ve elektrikli ev aletleri gibi çevremizdeki her tür nesneye sensörler takılması ve bu nesnelerin veri toplayıp paylaşabilir hâle gelmesini anlatan nesnelerin interneti teknolojisinin yardımıyla akıllı ev aletleri üzerinden takip ile sosyal medya platformlarında insanların gönüllü olarak paylaştıkları veriler üzerinden konum ve durum takibi yapılabilir. Cihaz odaklı sınıflandırmaya son bir örnek olarak, biyolojik organik cihazlarla takip teknolojilerine, eğitilmiş köpeklerin havaalanlarında enfekte insanları teşhis etmesi verilebilir.

İkinci tür bir sınıflandırma ise gözetimde kullanılan cihazların kullandığı internet bağlantısı türü incelenerek yapılabilir. Bu bağlantı türleri Wi-Fi, Bluetooth veya Singapur'daki "Trace Together" uygulamasında olduğu gibi GPS şeklinde sıralanabilir.

Üçüncü bir sınıflandırma, toplanan verilerin merkezi mi yoksa dağıtık mı (adem-i merkezi mi) işletilen bir sistemle korunduğu konusunda yapılabilir.

Dördüncü bir sınıflandırma, gözetim sistemine kayıt ve katılımın, bir uygulamayı yüklemenin ve bir teknolojik aracı kullanmanın bireyler açısından gö-

nüllülüğe mi yoksa zorunluluğa mı dayalı mı olduğu açısından yapılabilir. Bir gözetim teknolojisinin kullanımının zorunlu tutulduğu hallerde insan hakları ihlalleri yaşandığı yönünde iddialar artabilir. Söz konusu zorunluluk hâli vatandaşların devlete güvenini de azaltabilir. Gözetim teknolojisinin kullanımının zorunlu değil gönüllü tutulduğu hallerde ise uygulamayı yüklemek veya kullanmak tercihe bağlı olduğu için yükleyici/kullanıcı olmayı seçmeyenler için denetim işlevi sağlıklı bir şekilde gerçekleşmeyebilir. Dolayısıyla kısıtlayıcı kamu politikası amaçlanan hedeflere ulaşmayabilir.

Beşinci bir sınıflandırma, kullanılan teknolojinin geliştiricisi ve/veya kullanıcısı olan kamu politikası aktörünün kim olduğu açısından yapılabilir. Söz konusu aktörler devlet/hükümet, özel sektör kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları olabilir. Bu aktörler kendi başlarına ya da iş birliği yaparak birlikte çalışabilirler.

Altıncı bir sınıflandırma, kullanılan gözetim teknolojisinin aktif çalışmasının bireyler tarafından fark edilmesi veya edil(e)memesi açısından yapılabilir. Örneğin, akıllı telefonlarda kullanılan QR kodunun kullanımını farkına vararak bilinçli olarak gerçekleştiririz. Hâlbuki belli bir irtifada uçarak termal kamerasını, yüz/plaka tanıma sistemini veya akıllı ses detektörünü kullanarak kurallara uyumu denetleyen bir insansız hava aracının yaptığı denetimin farkına varılmayabilir.

Yedinci bir sınıflandırma türü, gözetim teknolojileri yardımıyla yapılan takibin anonim olup olmamasına göre şekillenmektedir. Bu çerçevede, takip edilen kişilerin kim olduğu ya açıkça bilinebilir/kaydedilebilir ya da kaydedilmeyip anonim tutulabilir.

Sekizinci bir sınıflandırma, gözetim teknolojilerin hangi amaçla kullanıldığıdır. Söz konusu kullanımlara hastalık teşhisi, hastalığın seviyesini belirleme, karantinaya veya sokağa çıkma yasağına uyumu denetleme gibi farklı örnekler verilebilir.

Dokuzuncu bir sınıflandırma, gözetim teknolojilerince toplanan verilerle gerçekleştirilen analiz türlerine göre yapılabilir. Örneğin, elde edilen verilerden hareketle, genel veya spesifik bir veri trafiğinin takibi veya veri görselleştirilmesi yoluyla haritalar oluşturulması mümkündür.

Dünya üzerinde bu kadar çok sayıda insan hakkında, bu kadar uzun süre, bu kadar çok verinin toplandığı pek az dönem olmuştur. Salgın döneminde toplanan verilerin miktarı, söz konusu verilerin büyük veri analizleri için de kullanılmasına imkân vermektedir. Örneğin, kanalizasyon sistemlerine

giden dışkılarından yararlanarak koronavirüsün yayılmasının coğrafi analizi yapılabileceği gibi, yine bu dışkıların içeriği analiz edilerek ilaç, alkol ve uyuşturucu kullanımının toplumdaki yaygınlığına dair detaylı bir analiz de yapılabilmektedir.

Tüm bu farklı gözetim teknolojileri sınıflandırmalarında somutlaşan gözetim ve takip aslında analog dönemde de mevcuttu (Akman ve Övgün, 2022: 43, 46). Örneğin, eski telefon kulübelinde yer alan sarı sayfalar kitabında o şehirde yaşayan herkesin ismi, telefonu, adresi gibi bilgiler herkesin görebileceği şekilde bulunuyordu. Veya hastaneye gidip bir tahlil yaptırıldığında kan verirken bir sürü başka bilgi de sağlık çalışanlarıyla paylaşıyordu. COVID-19 Salgını sırasında “Hayat Eve Sığar” uygulaması aktif hale getirilmeden önce de “E-Nabız” uygulaması ile deri üstü veriler toplanıyordu¹⁰. Girdiğimiz dönemin bir öncekinden temel niteliksel farkı ise artık deri üstü verilere ek olarak deri altı verilerin de toplanıyor olmasıdır.

3.3. Kitlesele Gözetim Teknolojileri Kullanımının Faydaları/ Avantajları

COVID-19 Salgını sırasında kitlesele gözetim teknolojilerinin kullanımı sonucunda elde edilmek istenen en önde gelen fayda, salgının toplum içerisindeki yayılımını yavaşlatarak bu krizin yarattığı tıbbi, ekonomik, toplumsal ve siyasal riskleri kontrol altında tutmaktır. Bu risk yönetimi sürecindeki nihai amacın hastaneye ve yoğun bakıma virüs kaynaklı yatışlar ile ölümleri mümkün olan en düşük düzeye çekmek olduğu söylenebilir. Bu amaçla, örneğin, karantinada olması gereken kişilerin gerçekten karantina altında olup olmadığını veya sokağa çıkma yasaklarına uyup uymadığını kontrol etmek için akıllı telefonlardan gelen GPS verileri, insansız hava araçları ve robotlar, yüz ve plaka tanıma sistemleri kullanan kameralı güvenlik sistemleri gibi kitlesele gözetim teknolojilerinden faydalanılmıştır.

Salgınla başa çıkmak için kurallara uyumu denetleyen söz konusu gözetim teknolojisi kullanımlarının vatandaşlar arasındaki hakkaniyet duygusunu da kısmen tatmin etmekte faydalı olduğu söylenebilir. Bu süreçte salgını kontrol etmek için konulan kurallara uyan vatandaşlar, kendisinin uyduğu kurallara başkalarının da uyup uyumadığını elde edilen veriler kamuoyu ile paylaşıldığında görme olanağına kavuşmaktadırlar.

¹⁰ Akman Dömbekci, H., Güzel, Ş. (2022). “Yeni Panoptizm Uygulamaları: Sağlık Hizmetlerinde Dijital Gözetim”. Selçuk Sağlık Dergisi. 3(1), 105 – 116.

Analog dönemde de var olan gözetim ve takip bu yeni dönemde niteliksel bir değişime uğramış; gözlenebilir olanın ve fiziki gözetimin ötesine geçen, insanların daha az sorguladığı, daha derinlemesine “deri altı” bir gözetim ve takip süreci hız kazanmıştır.

Salgın sürecinde gözetim teknolojilerinin kullanımının gerekli ve hatta zorunlu hale gelmesi, genelde teknoloji özelde de gözetim teknolojileri kullanımına yönelik direncin kırılması açısından faydalı olmuştur. Örneğin yaşlı bireyler özelinde kullanım zorunluluğu bu grubun teknoloji kullanımının avantaj ve riskleri konusundaki farkındalığını artırmıştır.

Son olarak, kitlesel gözetim teknolojileri vasıtasıyla salgın sırasında toplanan verilerin görselleştirilerek karar vericiler kadar kamuoyuna da açık hale getirilmesi önemlidir. Bu verilerin görselleştirilerek karar vericilerin hizmetine sunulması kamusal ihtiyaçların daha iyi belirlenebilmesine ve ortak kaynakların daha verimli kullanılabilmesine yarayabilir. Diğer bir deyişle, ihtiyaca yönelik planlama ve uygulama imkânı sunabilir.

3.4. Kitlesel Gözetim Teknolojileri Kullanımının Riskleri/Dezavantajları

Salgın sırasında gözetim teknolojilerinin kullanımının çok çeşitli dezavantaj ve riskleri olduğu anlaşılmıştır. Analog dönemde de var olan gözetim ve takip bu yeni dönemde niteliksel bir değişime uğramış; gözlenebilir olanın ve fiziki gözetimin ötesine geçen, insanların daha az sorguladığı, daha derinlemesine “deri altı” bir gözetim ve takip süreci hız kazanmıştır.

Salgının özellikle ilk döneminde evinden çıkmayan bireyler, her türlü insani ve ticari ihtiyacını internet üzerinden gidermek durumunda kalmıştır. Birçok meslek grubu işini teknoloji vasıtasıyla yapmaya yönlendirilmiştir. Bu dönemde alışverişini internet üzerinden yapmak zorunda kalan, eğlence içeriğini dijital platformlar üzerinden gideren bireylerin ticari tüketim bilgilerini işleyerek birey veya aile düzeyinde profiller oluşturulması mümkün olmuştur. Bu profiller vasıtasıyla sadece bireysel tüketim kalıplarının değil aynı zamanda o bireyin tercihlerinin ve yaşam tarzının da en ince ayrıntısına kadar öğrenilmesi ve haritalandırılması hükümetler ve şirketler açısından çok daha kolay (ve kârlı) hâle gelmiştir.

Bu yeni gözetim olanaklarının en uç uygulamalarına iyi bir örnek, Çin’de kullanılan WeChat platformudur. Bu ve benzeri platformlarda toplanan tüketim (örneğin kredi kartı harcaması) verileri, kamera ve sensor verileri ile bir araya getirilerek Çin’de yaşayan bireyler hakkında çok miktarda ve detaylı veriler sağlamıştır. Bu veriler vasıtasıyla hangi kişilerin daha *makbul* vatandaş olduğuna dair puanlamalar yapılabilir hale gelmiştir. Çin’in birçok bölge ve kentinde pilot projeleri bir süredir uygulanan ve Toplumsal Kredi

Sistemi (*Social Credit System*) adı verilen bu sistemle, kurallara uyan vatandaşları yüksek puanlar vererek bir dizi ödülle motive eden, kurallara uymayan vatandaşlardan puan kıran, puanları düşük olanlara ise birçok yaptırım uygulayan bir gözetleyici ve denetleyici kamu politikası uygulamaya konmuştur (Burgess ve Wylse, 2022).

Bir diğer risk alanı ise uzaktan çalışma uygulamalarıdır. Mesleğini teknoloji vasıtasıyla uzaktan yapmaya çalışan -eğitim profesyonelleri gibi- birçok beyaz yakalı meslek grubu (ve aileleri) için ev ile ofis, yani kamusal alan ile özel alan arasındaki farklılık önce belirsiz hâle gelmiş, daha sonra da yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Örneğin, derslerini uzaktan eğitime veren öğretmenler, kameralarını ve evlerinin içini sistemdeki diğer bireylere açmak zorunda kalmıştır. Derslerinde işledikleri içeriğin kayıt altına alınması öğretmenleri konuşurken otosansür uygulamaya itmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Kişisel alanın ve iş içeriğinin bu şekilde paylaşımının mesleki yaşamda neredeyse zorunlu tutulması birçok sorunu da bünyesinde barındırmaktadır.

Bir diğer önemli sorun alanı ise salgın sırasında toplanan verilerin daha sonra kimler tarafından kullanılabilirliği, toplanan verilerin ne zaman ve nasıl silineceği, silinmeyecekse bu verilerin anonim bir şekilde tutulup tutulmayacağı, veri güvenliğinin nasıl ve kim tarafından sağlandığı/sağlanacağı gibi konuların kamuoyu tarafından bilinmemesidir. Örneğin, Türkiye’de Velocity adında bir özel şirket, 17-23 Mart 2020 tarihleri arasında İstanbul’da yaşayan 1 milyon kişinin telefon dolaşım verilerini analiz etmiş ve hangi mahalledeki insanların evde kaldığını ve hangilerinin kalmadığını belirlemiştir¹¹. Bu örnekte olduğu gibi, kişisel verilere erişim hakkının özel sektöre hangi şartlar altında verilebileceği konusu geniş bir katılımı tartışılarak şeffaf bir şekilde karara bağlanmalıdır. Verilerin güvenliği kaygılarına bir diğer örnek olarak ise Hollanda’da salgın yönetimi amacıyla toplanan kişisel veriler çalınmış ve bilgisayar korsanları tarafından karanlık web (*dark web*) üzerinde satışa çıkarılmıştır.¹²

Bir diğer önemli sorun alanı ise salgın sırasında toplanan verilerin daha sonra kimler tarafından kullanılabilirliği, toplanan verilerin ne zaman ve nasıl silineceği, silinmeyecekse bu verilerin anonim bir şekilde tutulup tutulmayacağı, veri güvenliğinin nasıl ve kim tarafından sağlandığı/sağlanacağı gibi konuların kamuoyu tarafından bilinmemesidir.

¹¹ Webtekno (2020). ‘Evde Kal’ Çağrısına İstanbul’un En Çok Hangi Semtleri Katıldı?, Çevrimiçi: <https://www.webtekno.com/istanbul-hangi-semtler-evde-kaldi-h88658.html>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

¹² Euronews (2021). ‘Hollandalılara ait kişisel Covid verileri çalınarak internet üzerinden satışa çıkarıldı’, Çevrimiçi: <https://tr.euronews.com/2021/01/29/hollandalilara-ait-kisisel-covid-verileri-cal-narak-internet-uzerinden-sat-sa-c-kar-ld>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

Tüm bu risk ve dezavantajlar içerisinde belki de en önemlisi, salgın sırasında kitlesel gözetim teknolojilerinin dünyanın hemen her yerinde yoğun olarak kullanılması ve bu durumun kitlesel gözetimi kamuoyu nezdinde normalleştirmiş ve meşrulaştırmış olması olabilir.

COVID-19 Salgını sırasında gözetim teknolojilerinin kullanımı sonucunda toplumdaki dezavantajlı gruplar -örneğin yaşlılar- açısından önemli bir sorun veya dezavantaj da dijital ve sosyal eşitsizliklerin artması olmuştur. Örneğin, birçok hizmetin internet üzerinden verilmek zorunda kaldığı ve gözetim sistemine elektronik iştirakin zorunlu tutulabildiği bu dönemde emekli maaşıyla akıllı telefon almak veya telefonunu/bilgisayarını yenilemek zorunda kalan yaşlıların bunu yapması mâli açıdan pek de kolay olmamıştır. Bu dönemde çocuklar da gözetim ekosistemine eklemlenmiştir. Ne var ki, maddi imkânı kısıtlı ailelerin çocukları da teknolojik altyapı, elektronik alet ve bilişim okuryazarlığı konularındaki eksiklikleri nedeniyle eğitime diğer çocuklarla eşit şartlarda katılamamıştır. Böylece salgın öncesinde veri ekosistemine dâhil olmayan veya olmaktan kaçınan kişi ve grupların veri salımı da kendi iradelerine danışılmadan artırılmıştır.

Bir diğer dezavantaj olarak, salgın sırasında riski yüksek veya kurallara uymayan gruplar damgalanma (*stigmatization*) riski ile karşı karşıya gelebilmişlerdir. Örneğin, parkta oturan yaşlıların diğer vatandaşlar tarafından kınandığı, sözlü tacize uğradığı ve hatta kurallara uyumu denetlemeyi kendilerine görev edinerek kameralar ile yaşlıları taciz eden vatandaşların ortaya çıktığı görülmüştür.¹³ Bu damgalama süreci sosyal medya platformları gibi teknolojik ortamlarda yapılan yorumlara da sirayet edebilmektedir.

Bir başka önemli risk ise salgın sürecinde toplanan verilerin salgın bittikten sonra bile ayrımcılık amacıyla kullanılabilecek olmasıdır. Örneğin, hastalığı atlatanların vücutlarında ortaya çıkan kalıcı hasarlara ait verilerin mahremiyeti sağlanamazsa gelecekte bu kişiler sigorta yaptırma ve işe alım gibi bazı süreçlerde ayrımcılığa maruz kalabilirler.

Tüm bu risk ve dezavantajlar içerisinde belki de en önemlisi, salgın sırasında kitlesel gözetim teknolojilerinin dünyanın hemen her yerinde yoğun olarak kullanılması ve bu durumun kitlesel gözetimi kamuoyu nezdinde normalleştirmiş ve meşrulaştırmış olması olabilir. Bu normalleşme ve meşruiyet artışı sonucunda salgın sonrasında birçok ülkede Çin'deki Toplumsal Kredi Sistemi benzeri, vatandaşların kurallara uyumunu gözetleyen, uyumu ödüllendirip uyumsuzluğa yaptırım uygulayan bütünleşik denetim sistemleri kurulması ihtimal dâhilindedir. Bu sistemlerce verilen puanlar vasıtasıyla vatandaşlar

¹³ Sabah (2020). "Son dakika: İçişleri Bakanlığı'ndan flaş açıklama! Yaşlı adamı kaydeden zanlı yakalandı!", Çevrimiçi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/son-dakika-corona-virusu-onlemleri-surerken-yasli-adami-videoya-aldi-gercek-ortaya-cikti-tepki-yagiyor-4908617>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

farklı makbul vatandaş sınıflarına ayrılabilir. Makbul vatandaş sayılmayan kişi ve gruplara yaptırımlar artarken kişisel özgürlükler azalabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, bu raporun önceki bölümlerde aktarılan bilgiler ve yapılan analizler doğrultusunda, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeyi takiben, COVID-19 Salgını döneminde kitlesel gözetim teknolojileri kullanımı konusunda siyasi ve idari karar vericiler için bazı kamu siyasası önerileri sunulmuştur.

Salgınla başa çıkmak amacıyla kullanılan kitlesel gözetim teknolojileri, hükümetler veya büyük teknoloji şirketleri tarafından amaçlarını aşan şekillerde kullanıldığında ve söz konusu kullanım denetlenmediğinde çeşitli riskler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Lord Acton'ın "İktidar yozlaşır. Mutlak iktidar mutlaka yozlaşır."¹⁴ sözlerinden ilhamla denilebilir ki, "Kitlesel gözetim yozlaşır. Mutlak (Denetlenmeyen) kitlesel gözetim mutlaka yozlaşır."

Kitlesel gözetim uygulamaları hukukun üstünlüğünü tehdit etmektedir. Bu çerçevede gözetim teknolojilerinin yaygın kullanımının temel bir insan hakkı olan mahremiyet hakkı ile çatışacağını kabul edilmelidir. Bu çatışma hallerinde insan hakları sınırlandırılmaları ulusal ve uluslararası doktrinde öngörülen çerçevede yapılmalıdır. Bu nedenle, mahremiyet hakkını sınırlandıracak müdahaleler yalnızca idarî bir kararla değil kanunla olmalıdır. Mahremiyet hakkını sınırlandıracak müdahale somut olarak tanımlanmış meşru bir amaca yönelik olmalıdır. Mahremiyet hakkını sınırlandıran müdahale gerekli ve ölçülü olmalıdır; en az surette müdahil olan önlem benimsenmelidir.

Somut bir örnek olarak, Hayat Eve Sığar uygulaması, bireylerin kişisel sağlığına ilişkin verilerin devlet ve ilgililerle paylaşılması noktasında bir kanuna değil, genelgeye dayanmak suretiyle hayata geçirilmiştir (Erece ve Yüksel, 2022). Bu uygulama salgın şartlarında Anayasa'nın mahremiyet hakkına yönelik yirminci maddesinde açıklanan hakkın sınırlandırılacağı sebeplerden biri olan kamu sağlığı amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber, bir hakkın yalnızca meşru bir amaç için sınırlandırılması, bu sınırlandırmayı hukuka uygun hâle getirmemektedir. Kanunilik ve ölçülülük ilkeleri de sağlanmalıdır.

Kitlesel gözetim uygulamaları hukukun üstünlüğünü tehdit etmektedir. Bu çerçevede gözetim teknolojilerinin yaygın kullanımının temel bir insan hakkı olan mahremiyet hakkı ile çatışacağını kabul edilmelidir.

¹⁴ "Power corrupts. Absolute power corrupts absolutely."

Bu bağlamda, kitlesel gözetim teknolojileri kullanımının denetimi için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği bu alt bölümde bazı kamu siyaseti önerileri şeklinde açıklanmıştır. Aslında bu önerilerin içeriği tüm ülkelerde büyük ölçüde aynıdır ama tedbirlerin uygulanması konusunda bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Bu uygulama sorunlarının temel kaynağı ise Google ve Facebook gibi tekelleşmiş büyük teknoloji şirketlerinin ekonomik ve siyasi gücünün çok fazla olması ve ulus devletlerin bu şirketlere yönelik kural koyma ve uygulama (*enforcement*) güçlerinin nispeten sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır.

Devletlerin kural koyma ve uygulama güçlerini artırmak için devreye, Acemoğlu ve Robinson'un (2020: 16) "Koridor içinde devlet ile toplum sadece rekabet etmez, iş birliği de yapar. Aralarındaki iş birliği, devletin toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetleri gerçekleştirme kapasitesini artırır." şeklinde ifade ve ima ettiği sivil toplum kuruluşları da girebilmektedir. Örneğin, Avrupa için Sivil Özgürlükler Birliği (*Civil Liberties Union for Europe*) ağına üye olan dokuz Avrupa Birliği ülkesindeki insan hakları örgütleri -eşzamanlı olarak COVID-19 salgınına kontrol amacıyla başlatılan yeni temas ve semptom izleme ve karantina uygulamalarıyla ilgili bilgi edinme özgürlüğü taleplerini hükümetlerine iletmışlerdir. Bu STK'lar imza kampanyaları ile kitle gözetiminin teknoloji yoluyla yapılmasının sınırlandırılması taleplerini dile getirmişlerdir.

Aslında bu örnekte STK'ların farkındalığının ve faaliyetlerinin de gösterdiği üzere, kitlesel gözetim teknolojilerinin denetlenebilir şekilde kullanılabilmesi ve sonuçların kamu siyasetindeki hedeflerle sınırlı kalması amacıyla alınabilecek tedbirlerin en önemlisi, bireylerin kişisel verilerinin mahremiyetine önem vermesi, bu konuda farkındalık sahibi olması ve üye oldukları kuruluşlar ve ağlar yoluyla bu haklarını savunmasıdır.

Bu bağlamda birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kitlesel gözetim teknolojilerinin kullanımını detaylı bir şekilde düzenleyen bir yasal çerçevenin eksikliği söz konusudur. Her ne kadar 1982 Anayasası'nın 20¹⁵. ve

15 1982 Anayasası'nın, "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı yirminci maddesinde bu hak, "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz." ifadeleriyle tanımladıktan sonra bir sonraki fıkrada hakkın istisnaları sıralanmıştır: "Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranmaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde bu konuda düzenlemeler varsa da gözetim ve takip teknolojileri hakkında koruyucu ek yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılması gereklidir. Bu bağlamda, Kişisel Verilerin Korunması Kurumu'nun salgın sırasında dünya çapında ve Türkiye'de yaşanan veri mahremiyeti ile ilgili sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini içeren kapsamlı bir rapor hazırlaması yararlı olacaktır. Bu rapordaki önerilerden yararlanılarak 2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılabilir.

Salgın sırasında elde edilen verilerin nasıl ve ne kadar süreyle kim tarafından nasıl bir sistem üzerinde saklanacağı gibi konularda küresel bir fikir birliği, bir uluslararası anlaşma, bir standart henüz belirlenemediği için uygulama sorunları giderek artmaktadır. Nesnelerin interneti ve 5G (beşinci nesil telekomünikasyon ağları) gibi teknolojiler vasıtasıyla teknolojik cihazların giderek daha fazla kendi arasında veri transferi yapmakta olması da bu sorun ve riskleri arttırmaktadır.

Söz konusu ek yasal ve yönetsel düzenlemelerde kitlesel gözetim teknolojileri yoluyla toplanan verinin nasıl ve nerede toplanacağı, bu veriye hangi şartlar altında kimlerin erişebileceği ve toplanacak verilerin ne zaman ve ne şekilde imha edileceği gibi birtakım kurallar açıkça konulmalıdır. Amaç dışı kullanımları caydıracak ve önleyecek yasal mekanizmalar birçok ülkede eksiktir ve bu düzenlemelerin acilen yapılması gerekmektedir. Bu türden standartlara örnek olabilecek bazı uluslararası kuruluş raporları hâlihazırda mevcuttur. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan rapordan (Amnesty International, 2020) sonra Norveç hükümeti standartlara uymadığı düşüncesiyle salgında kullandığı bazı kitlesel gözetim teknolojileri uygulamalarını sonlandırmıştır.¹⁶ Benzer uyarılar Avrupa Komisyonu'nun E-Health Network raporunda¹⁷ da bulunmaktadır.

Söz konusu yasal düzenlemelerin içerisinde; iletişimin kitlesel gözetimi, ülkeler arası veri transferinin detayları, verilerin anonimleştirilerek saklanması,

Salgın sırasında elde edilen verilerin nasıl ve ne kadar süreyle kim tarafından nasıl bir sistem üzerinde saklanacağı gibi konularda küresel bir fikir birliği, bir uluslararası anlaşma, bir standart henüz belirlenemediği için uygulama sorunları giderek artmaktadır.

çinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.”

¹⁶ BBC (2020). Coronavirus: Contact-tracing apps face further hitches, Çevrimiçi: <https://www.bbc.com/news/technology-53051783>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

¹⁷ EU Commission E-Health Network (2020). Mobile applications to support contact tracing in the EU's fight against COVID-19: Common EU Toolbox for Member States, Çevrimiçi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2020-04/covid-19_apps_en_0.pdf, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

iletişim şirketlerinin internet trafiği gibi verileri hangi şartlarda hangi kurumlara verebileceği gibi özel hayatın mahremiyetini ve ifade özgürlüğünü ihlal etme potansiyeli taşıyan birtakım senaryoların da düzenlenmesi yararlı olacaktır. Yine bu çerçevede bahsedilen veri ile ilgili işlem ve süreçlerin sonradan denetlenebilmesi hakkında da düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

COVID-19 salgını özelinde, kitle gözetim teknolojilerinin amaçlarının açık, net ve mümkün olduğunca sadece orijinal amaç olan sağlık-odaklı olması; veri toplanması, işlenmesi ve paylaşımı ile ilgili süreçlerin şeffaf bir şekilde işlemesi ve denetlenebilmesi ile bu denetimin bağımsız denetçiler tarafından düzenli testlerle yapılması faydalı olacaktır. Söz konusu kitlesel gözetim teknolojilerinin kamuoyuna açıklanan amaçlarına ne kadar uygun çalıştıklarını uluslararası kabul gören bilimsel standartlara uygun ölçme değerlendirme yöntemleri ile inceleyen bilim insanlarının çalışmaları da bu alanda önemli bir katkı olacaktır.

Tüm bu önerilere ek olarak, Jamie Susskind “Dijital Cumhuriyet” (*The Digital Republic*) başlıklı kitabında teknolojinin kötüye kullanımının denetlenebilmesi için bir dizi yeni kurum önermektedir¹⁸: Susskind’e göre, halihazırda Kanada’da faaliyet gösteren çevrimiçi mahkemeler (*Online tribunals*) sosyal medya alanında yaşanan mahremiyet ve sansürle ilgili sorunlara hızlı çözümler üretebilir. Veri sendikaları (*Data unions*), vatandaşların verilerini korumalarına yardımcı olabilir. Programcılardan etik dersleri almaları istenebilir. Teknoloji firmaları devlet sertifikasyonu almaya ve kullandıkları yazılımların kodlarını kamuoyuna açmaya zorunlu tutulabilirler (Susskind, 2022).

Şu ana kadar sayılan genel kamu siyaseti önerilerine daha özel diğer bazı öneriler de eklenebilir: Örneğin, kitlesel gözetim teknolojilerinin tam olarak ne işlev gördüğünü daha iyi anlayabilmek ve kamuoyuna anlatabilmek amacıyla imkânlar ve yasal sınırlar dâhilinde kitlesel gözetim teknolojileri uygulamalarının yazılımı açık kaynak kodu haline getirilebilir.

Bu bağlamda daha şeffaf ve hesap verebilir bir sistem kurulması için kullanılması önerilen yeni teknolojilerden biri de blokzincir (*blockchain*) teknolojisidir (Şat, 2019). Bu teknolojinin mutabakata dayanan alt zincirlerden oluşan dağıtık/adem-i merkezi bir sistem kurduğu ve hükümetlerle vatandaşlar arasında veri kullanımı özelinde blokzincir teknolojisi ile yeni

¹⁸ The Economist (2022, July 2-9). “Regulating tech: Power to the people” (pp. 69-70), Çevrimiçi: <https://www.economist.com/culture/2022/06/30/a-wise-manifesto-for-digital-democracy>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022.

bir toplum sözleşmesine temel oluşturabileceği düşünülebilir. Tam tersine, blokzincir kullanımı yoluyla sağlık alanındaki verileri de içerecek şekilde dünya çapında tüm verileri içine alan merkezi bir küresel veri tabanı oluşturulduğu, bunun da son tahlilde daha yoğun bir denetim ve gözetime hizmet edebileceği de iddia edilebilir.

Kitlesel gözetim teknolojileri salgını yavaşlatmak ve kontrol altına almak için yaygın ve başarılı şekilde kullanıldığında bile karar vericiler tarafından belirlenen amaçlara ulaşılması kapasite sorunları yüzünden mümkün olmayabilir. Diğer bir deyişle, salgınla baş etmek için sağlık sistemini çevreleyen farklı düzeylerdeki (ulusal, sağlık sistemi özelinde sektörel, kurumsal ve kişisel) ekosistemlerde kapasite yetersizlikleri bulunabilir.

Salgın sırasında başta sağlık ve eğitim alanlarındaki kamu siyasaları olmak üzere birçok sektöre de sirayet edecek şekilde teknoloji kullanımının çok yüksek oranda artış göstermesi dijital bölünme (*digital divide*) sorununun da ne kadar acilen çözülmesi gerektiğini karar vericilere tekrar hatırlatmıştır. Dijital bölünme toplumun farklı kesimlerinin teknolojiye erişimde ve bir kere eriştikten sonra da bu teknolojilerden fayda sağlama açısından yaşadığı eşitsizlikleri anlatan bir kavramdır. Örneğin, COVID-19 Salgını sırasında bazı kamusal alanlara giriş için gerekli kodlara akıllı telefonlarla erişmek gerektiği için akıllı telefonu olanlar ve olmayanlar arasında bir dijital bölünme sorunu yaşanmıştır. Gelecekte yaşanabilecek benzer krizler ve salgınlarda da dijital bölünme sorunu yaşanmaması için hükümetler dijital bölünmeyi azaltan kamu politikalarını uygulamaya koymalıdır.

Salgın sırasında birçok ülkede yoğun bir kitlesel gözetim uygulanması, teknolojik gözetim olgusunu normalleştirmiş; kabul edilebilir hatta toplumun bazı kesimlerince talep edilir hâle getirmiştir. Hayati tehlike içeren veya kamu düzeninin tehdit altında olduğu durumlarda kitlesel gözetim teknolojilerin kullanılmasıyla insanların hayatlarının izlenebilir ve kayıt altına alınabilir hâle gelmesi büyük oranda genel kabul görmüştür. Bu bağlamda birçok ülkedeki vatandaşların veri ile ilgili sorunların ne kadar farkında olduğu, kişisel verilerinin kullanımına razı olurken bu rızayı ne kadar bilinçli bir şekilde gösterdiği açıkça belli değildir. Örneğin Eurobarometer ölçümleri, bazı ülkelerdeki veri güvenliği farkındalığının oldukça düşük olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla kitlesel gözetim teknolojilerinin kötüye kullanımının denetimi konusunda en temel yapısal önlem, vatandaşların bu konudaki farkındalığını arttıran faaliyetler olacaktır. Diğer bir deyişle,

Birçok ülkedeki vatandaşların veri ile ilgili sorunların ne kadar farkında olduğu, kişisel verilerinin kullanımına razı olurken bu rızayı ne kadar bilinçli bir şekilde gösterdiği açıkça belli değildir.

Vatandaşların kişisel verilerini paylaşma konusundaki eğitim ve farkındalığını artıracak kamu siyasalarına ihtiyaç vardır.

vatandaşların kişisel verilerini paylaşma konusundaki eğitim ve farkındalığını artıracak kamu siyasalarına ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, bir fayda-maliyet analizi yapıldığında görülmektedir ki, COVID-19 Salgını sırasında birçok devlet vatandaşlarıyla olağanüstü dönemler için geçerli yeni bir toplum sözleşmesi yapmış ve kitlesel gözetim teknolojileri kullanımını önemli miktarda artırmıştır. Bu yeni sözleşmede vatandaşlar özgürlüklerinden bir miktar taviz vererek bir miktar güvenlik ve sağlık satın almışlardır.

Devletler ve zaman zaman onlarla çalışan teknoloji şirketleri, kitlesel gözetime hizmet eden birçok yeni teknolojiyi vatandaşların kullanması için bedava veya çok ucuza kullanıma sunmuşlardır. Ne var ki, her teknolojik tercihin bir fırsat maliyeti vardır. Bu durumda ortaya çıkan toplumsal maliyet, bir “takip ekonomisi” veya “gözetim kapitalizmi” şeklinde tarif edilebilecek yeni bir sistemin ortaya çıkmasıdır. Bu yeni sistemde hükümetlerin ve dünya çapında faaliyet gösteren birkaç büyük teknoloji şirketinin veriye erişimleri denetlenmediği ve sınırlanmadığı takdirde, kişisel verilerin mahremiyeti açısından riskler artmaktadır.

Bu bağlamda, bu raporda ortaya konulan kamu siyasası önerileri, hükümetlerin ve özel şirketlerin kitlesel gözetim teknolojileri kullanımını konusundaki denetiminin nasıl yapılacağı konusunda ulusal ve uluslararası düzeylerde görev yapan bürokratik ve siyasi karar vericilere birtakım ipuçları sunmaktadır.

YAZARIN GÖZETİM TEKNOLOJİLERİ KONULU DİĞER BAZI ÇALIŞMALARI

Meijer, Albert ve diğerleri (2020). “The COVID-19 Crisis and the Information Polity: An Overview of Responses and Discussions in Twenty-one Countries from Six Continents”, *Information Polity*, 25(3): 243-274.

Sobacı, Mehmet Zahid ve Mete Yıldız (Derleyenler) (2012). *E-Devlet: Kamu Yönetimi Teknoloji İlişkisinde Güncel Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldız, Mete (2009). “E-Devletin Karanlık Bir Yüzü: ABD ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Sanal Kamusal Teşhir”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 18(3): 69-83.

Yıldız, Mete ve Ekmekçioğlu, Alper (2019). “İç Güvenlikte Teknoloji Kullanımı”. Tekin Avaner ve Barış Övgün (Der.), *İç. Genel Olarak İç Güvenlik Yönetimi*, s. 283-299, Ankara: Gazi Kitabevi.

Yıldız, Mete & Babaoğlu, Cenay (Ed.) (2020). *Teknoloji ve Kamu Politikaları: Yeni Teknoloji ve İş Yapma Biçimlerinin Kamu Yönetimi ve Politikalarına Etkileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. & Robinson, J. A. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akman, K., & Övgün, B. (2022). “Devletin Gölgesinde Dijitalleşmenin Dönüştürdüğü Mahremiyet”. *Amme İdaresi Dergisi*. 55(1): 35-61.
- Akman Dömbekci, H., Güzel, Ş. (2022). “Yeni Panoptizm Uygulamaları: Sağlık Hizmetlerinde Dijital Gözetim”. *Selçuk Sağlık Dergisi*. 3(1), 105 – 116.
- Amnesty International (2020, April 3). *COVID-19, surveillance and the threat to your rights* Çevrimiçi: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/04/covid-19-surveillance-threat-to-your-rights/>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.
- Anisin, A. (2022). Pandemic surveillance capitalism: authoritarian liberalism or democratic backsliding?. *Journal of Political Power*, 1-17.
- Aydın, M. D. (2012). “Veri Güvenliği, Mahremiyet, Gözetim Uygulamaları ve E-Devlet”, İç. M. Z. Sobacı ve M. Yıldız (Ed.), *E-Devlet: Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler*, Ankara: Nobel Yayınları, 529-547.
- Aydın, M. D., Yıldız, M. & Erkul, E. (2012), “CCTV Surveillance and Ethics: Theory and Practice in the West and The MOBESE Case of Turkey”, in Robinson, S. and Arslan, M. (eds.), *Business Ethics: Contemporary Global and Regional Issues*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, pp. 55-76.
- Beniger, J. (1986). *The control revolution: Technological and economic origins of the information society*. Harvard university press.
- Burgess, S., & Wyse, M. (2022). China’s Social Credit System: How Robust is the Human Rights Critique?. In *Who’s Watching? Surveillance, Big Data and Applied Ethics in the Digital Age* (Vol. 26, pp. 39-56). Emerald Publishing Limited.
- Erdoğan, M. (2020). *Hukukun Üstünlüğü El Kitabı*. Özgürlük Araştırmaları Derneği.
- Erece, B.; Yüksel, M. (2022). Covid-19 Pandemisi ve Bireyin Sağlık Verilerinin Mahremiyeti Hakkı. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(1), 61-92.

- Ergun, T. (2004). *Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama*, Ankara, TODAİE Yayınları.
- EU Commission E-Health Network (2020). Mobile applications to support contact tracing in the EU's fight against COVID-19: Common EU Toolbox for Member States, Çevrimiçi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2020-04/covid-19_apps_en_0.pdf, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.
- Franklin, B. (1834). *Memoirs of Benjamin Franklin (Vol. 2)*. M'Carty & Davis.
- Gruère, G. (2019, 21 Mart). "Never let a good water crisis go to waste", Çevrimiçi: <https://www.oecd.org/agriculture/never-waste-a-good-water-crisis/#:~:text=As%20Winston%20Churchill%20was%20working,as%20it%20pertains%20to%20agriculture.>, Erişim tarihi: 14 Ağustos 2022.
- Haugen, F. (2021). *Statement of Frances Haugen. United States Senate Committee on Commerce, Science and Transportation*.
- Hendl, T., Chung, R., & Wild, V. (2020). Pandemic surveillance and racialized subpopulations: mitigating vulnerabilities in COVID-19 apps. *Journal of bioethical inquiry*, 17(4), 829-834.
- Hobbes, T., & Missner, M. (2016). *Thomas Hobbes: Leviathan* (Longman library of primary sources in philosophy). Routledge.
- Greitens, S. C. (2020). Surveillance, security, and liberal democracy in the post-COVID world. *International Organization*, 74(S1), E169-E190.
- Karaim, R. (2021, May 7). "Reining In Big Tech: Should the four giants be dismantled?". *CQ Researcher*, 31 (17).
- Maras, M. H., & O'Brien, W. (2022). Discrimination, stigmatization, and surveillance: COVID-19 and social sorting. *Information & Communications Technology Law*, 1-27.
- Saheb, T. (2022). Ethically contentious aspects of artificial intelligence surveillance: a social science perspective. *AI and Ethics*, 1-11.
- STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. Teknolojik Düşünce Merkezi (2020; Nisan). COVID-19 Salgını Gözetim Toplumunu Meşrulaştıracak Mı? Çevrimiçi: https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608992244_stm-covid-19-salgini-gozetim-toplumunu.pdf?, Erişim Tarihi: 30.07.2022.

- Susskind, J. (2022). *The Digital Republic*. Pegasus Books.
- Şat, N. (2019). “Blokzincir (Blockchain)’in Kamu İdaresine Olası Etkileri Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*. 52, 117-147.
- Tan, S. B., Chiu-Shee, C., & Duarte, F. (2022). From SARS to COVID-19: Digital infrastructures of surveillance and segregation in exceptional times. *Cities*, 120, 103486.
- Yalçıntaş, A. (2022). “Asya Tipi Dijitalleşme Tarzı: Doğu Nasıl Zengin Oldu?”. *Efil Journal*. 5(2): 53-77
- Yıldız, M., & Erkul, R. E. (2006). “Elektronik Göz ve Türkiye’de Kameralı Hayat”. *XI. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildiriler Kitabı*.
- Yıldız, M. ve Ekmekçioğlu, A. (2021), “Gözetişim: İç Güvenlik Süreç ve Hizmetlerine Vatandaşların E-Katılımı”, *Kamu Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı* (Ed. Ayşegül Sağlam), Gazi Kitabevi, Ankara, ss.241-256.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.

EKLER

Ek 1: Çalıştayda Tartışılan Sorular

28 Mayıs 2022 Cumartesi günü saat 10.30-15.00 arasında çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen “COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kullanılan Kitlesele Gözetim Teknolojilerinin Kişisel Veriler ve Hukukun Üstünlüğü Açısından Değerlendirilmesi” konulu çalıştayda aşağıdaki sorular Ek-2’de listesi sunulan katılımcılar tarafından tartışılmıştır.

Tartışma Soruları

1. Oturum: Salgında Kullanılan Kitlesele Gözetim Teknolojilerinin Tespiti ve Sınıflandırılması

Soru 1: COVID-19 Salgını sürecinde dünyada ve Türkiye’de kullanılan kitlesele gözetim teknolojileri nelerdir? Devletler bu uygulamaları hangi motivasyonlarla kullanmaktadır? Gözetim teknolojilerinin kullanımı kamuoyuna nasıl bir iletişim stratejisi ile anlatılmaktadır?

Soru 2: Bu teknolojilerin kullanımının öngörülen ve öngörülmeven avantajları/faydaları nelerdir?

2. Oturum: Salgında Kullanılan Kitlesele Gözetim Teknolojilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Ders Çıkarma

Soru 3: Bu teknolojilerin kullanımının kişisel verilerin kullanımı, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne yönelik potansiyel riskleri nelerdir?

Soru 4: Gelecek krizler için bu kullanımlardan ne gibi dersler çıkarılabilir?

Ek 2: Çalıştay Katılımcı Listesi

Katılımcı Adı ve Soyadı	Katılımcı Kurumu
1 Prof. Dr. Mete Yıldız (Moderatör)	Hacettepe Üniversitesi
2 Prof. Dr. Naci Karkın	Pamukkale Üniversitesi
3 Prof. Dr. Barış Övgün	Ankara Üniversitesi
4 Prof. Dr. Altuğ Yalçıntaş	Ankara Üniversitesi
5 Doç. Dr. Nur Şat	Hitit Üniversitesi
6 Doç. Dr. Nilay Yavuz	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
7 Doç. Dr. Ayşegül Saylam	Hacettepe Üniversitesi
8 Doç. Dr. Elvettin Akman	Süleyman Demirel Üniversitesi
9 Doç. Dr. Çiğdem Akman	Süleyman Demirel Üniversitesi
10 Doç. Dr. Ali Rıza Çoban	İfade Özgürlüğü Derneği
11 Dr. Öğr. Üyesi Serkan Akıllı	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
12 Doktora Öğrencisi Öğr. Gör. Damla Ermeydan	Pamukkale Üniversitesi

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 27, Eylül 2022

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KULLANILAN KİTLESEL GÖZETİM TEKNOLOJİLERİNİN KİŞİSEL VERİLER VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Mete Yıldız

Çankaya Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 160 D: 10, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [t](https://twitter.com/ozgurlukar) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)